

DAN EGONSSON

Om dödandet och utbytbarheten av personer

Vi antar normalt att det i en acceptabel etisk teori skall finnas starka spärrar mot att döda personer. Detta har legat utilitarismen i fatet, eftersom man från olika håll har menat att utilitarismen saknar tillräckligt starka sådana spärrar. Därför har det varit viktigt för många företrädare för moderna varianter av utilitarismen att bemöta denna kritik. Jag tänkte se lite på hur Peter Singer går tillväga för att lösa det här problemet. Valet har fallit på honom, dels därför att han är en välkänd företrädare för utilitarismen också utanför fackfilosofin, dels därför att hans kanske mest kända arbete *Praktisk etik* sedan en tid finns i svensk översättning (av Jonas Josefsson, 1990).

1. Dödandet av personer

Singer hävdar att det i klassisk utilitarism inte har någon direkt betydelse om en varelse som dödas är en person eller bara en varelse med sensorisk förmåga. Klassisk utilitarism "bedömer handlingar på grundval av deras tendens att maximera välbehag eller lycka och minimera smärta eller olycka" (s 78). En person är en rationell och självmedveten varelse med begrepp om sitt eget förflutna och sin framtid (vilket bygger på John Lockes personbegrepp, s 75). Därför är det möjligt bara för en person att ha preferenser angående sin egen framtid, preferenser som alltså kan frustreras om hon dödas. Men antar vi att en person som vill fortsätta leva kan dödas smärtfritt och (för henne själv) omärkligt, så tycks vi i klassisk utilitarism inte kunna resa några invändningar mot att så sker, i varje fall inte med hänvisning till att något inträffar som personen i fråga inte vill skall inträffa. De unika förmågor som personen har i kraft av att hon är en person tycks alltså i detta sammanhang inte ha någon direkt relevans för klassisk utilitarism. Häri ligger en avgörande skillnad mellan

klassisk utilitarism och Singers preferensutilitarism, vilken inte värderar "handlingar utifrån deras tendens att maximera lycka och minimera smärta, utan utifrån i vilken utsträckning handlingarna är i överensstämmelse med de preferenser de hyser som påverkas av handlingarna eller deras konsekvenser" (s 79). Ett av de direkta skälen varför preferensutilitaristen inte godtar att personer dödas, även om det sker på ett "humant" sätt, är således att personen inte vill bli dödad.

Singer är medveten om att detta inte nödvändigtvis innebär en stark spärr mot att döda personer i preferensutilitarismen, men han tycks ändå hävda att denna teori reser större hinder mot sådant dödande än vad den klassiska utilitarismen gör (s 80).

Låt oss nu göra följande antagande: de känslor som har positivt värde i klassisk utilitarism är normalt sett föremål för en positiv preferens som står i proportion till dessa känslors styrka, och samma förhållande gäller normalt för negativa känslor och dito preferenser. Givet detta antagande, vilket jag tror är rimligt att göra för genomsnittsfallet, så ser vi att allt av värde i klassisk utilitarism också kommer att fångas upp, med bibehållet storleksförhållande mellan olika värden, av preferensutilitarismen, vilket betyder att alla de skäl som den klassiska utilitaristen kan anföra mot att döda personer också kan anföras av preferensutilitaristen.

För att dra slutsatsen att dödande av en person är allvarligare i preferensutilitarismen än i klassisk utilitarism, måste man således kunna visa att det omvända förhållandet inte råder, dvs att inte allt av värde i preferensutilitarismen med bibehållet storleksförhållande mellan olika värden också kommer att tas i beaktande av klassisk utilitarism. Och att visa detta tycks inte vålla något större problem. Visserligen tar klassisk utilitarism hänsyn till ett frustrerat intresse av att fortsätta leva, så till vida att det kommer att jämföras med en förlust av ett framtida värde, men det kommer inte i denna teori att dras något ifrån det totala värde som personen hittills samlat i sin levnad. Det smärtfria och omärkliga dödandet av en person som vill leva vidare betyder enbart en avslutning av hennes personliga nytto-kalkyl, dvs den kalkyl där endast värden för henne själv figurerar, och inte, som för preferensutilitaristen, att något måste föras till minussidan innan en sådan avslutning kan ske.

Jag tror nog att det också finns fog för slutsatsen att det enligt

preferensutilitarismen i normala fall är värre att döda en person än att döda en annan varelse (s 80), men det är antagligen ett misstag att tro att personen är den enda typ av varelse som kan tillfogas direkt skada av att hon dödas, i betydelsen att hennes preferenser frustreras. Det är nämligen inte orimligt att hävda att även icke-personen har preferenser som riktar sig mot framtiden (somliga skulle kanske mena att alla preferenser rör framtiden, eftersom de rör objekt som innehavaren av preferensen ännu inte är i besittning av, och givet att icke-personer över huvud taget kan ha preferenser så är det också trivialt sant att de kan ha preferenser som rör framtida händelser). Det är fullt möjligt att tänka sig ett djur som har begrepp om skillnaden mellan en förestående och redan inträffad upplevelse utan att för den skull ha ett begrepp om sig själv som en existens med både ett förflutet och en framtid. Och redan denna logiska möjlighet skulle kunna vara användbar i ett argument. Men jag tror också att det verkligen förhåller sig på det här sättet, att t ex hönan som kämpar i trängseln för att komma åt fodret har ett begrepp om vad som väntar om hon lyckas ta sig fram till foderapparaten och att det är ganska vanligt att djuren i sitt dagliga liv, precis som vi, drivs av sådana förväntningar på framtiden, låt vara att dessa hos de djur som saknar personstatus antagligen är mera kortsiktiga. Detta skulle ju innebära att även ett sådant djur kan vederfaras något ont om det möter döden innan en preferens med ett objekt placerat i framtiden har tillfredsställts, och att denna omständighet måste medräknas i preferensutilitarismen. Men eftersom detta onda inte upplevs som något ont, så behöver det givetvis inte medräknas i den klassiska utilitarismen.

Dödandet av en varelse, av en person eller en icke-person, kan alltså i detta avseende sägas vara värre enligt preferensutilitarismen än enligt den klassiska utilitarismen. Hur skall man då kunna slå fast den ytterligare slutsatsen att dödandet av personer är värre än dödandet av icke-personer i preferensutilitarismen (även bortsett från de indirekta effekter som dödandet av en person kan ha på andra personer)? Åtminstone två argument står till buds.

(1) Man kan hävda att en person värderar normalt att leva i högre grad än vad icke-personen värderar positiva upplevelser i den närmaste framtiden. Detta skulle betyda att preferensfrustrationen blir jämförelsevis större när personen dödas. Bevisningen i samband med detta påstående måste bli bristfällig, eftersom vi inte med säkerhet

kan säga hur pass starka icke-personernas preferenser verkligen är. Men nog är det rimligt att tänka sig att denna skillnad finns mellan personer och icke-personer när den enligt alla vanliga begrepp finns inom klassen av personer. Nog värderar vi normalt sett att leva mera än vi värderar olika slag av upplevelser på kort sikt? Man kan således misstänka att (de psykologiska) möjligheterna för preferenser av en viss dignitet är begränsade hos icke-personerna på grund av deras bristande begreppsliga förmåga.

(2) Det är vanligare att det saknas skäl att avstå från att döda en icke-person än att döda en person. Jag tänker här på två olika situationer.

a) Det är inte realistiskt att tillvaron för t ex ett djur som saknar personstatus innebär att det lever under ständig utsikt att ha positiva upplevelser i den nära framtiden. Därför finns det troligen en mängd situationer där detta djur inte berövas ett nära förestående gott om det dödas och där vi därför inte heller kan tala om någon preferensfrustration som en följd av dödandet. Om en person har en önskan att leva vidare så kommer denna önskan att frustreras (mer eller mindre) oberoende av vad slags upplevelser som hon går miste om eller undviker genom att vi dödar henne. Vi kan därför inte på samma sätt vänta ut ett tillfälle där det inte vore fel att döda henne.

Emellertid utgör inte heller detta en absolut skillnad mellan icke-personen och personen. Om tillfället när det inte skulle vara fel att döda icke-personen är en situation där denna ändå inte har chans till kortsiktigt önskade upplevelser, så kommer det motsvarande tillfället i samband med personen att utgöras av en situation där hon (temporärt) inte längre har en önskan att leva. Men här är min gissning att dessa tillfällen, när personen saknar en preferens att leva, är inte lika frekventa som de tillfällen när icke-personerna av en eller annan anledning saknar en preferens riktad mot en nära förestående upplevelse.

b) Det kan antagligen inte finnas några direkta skäl att avstå från att döda den sovande icke-personen, eftersom det slag av preferenser riktade mot den nära framtiden som vi räknat med kan finnas hos icke-personer ju knappast kan existera hos en sovande varelse (vi behöver inte diskutera vilken status preferenser har i en varelses drömmar). Icke-personen har inte somnat in med en preferens om vad som skall ske när den vaknar. Därtill saknar den behövlig begreppsapparat. Däremot kan ju personen mycket väl somna med en prefe-

rens som handlar om vad som skall hända med henne när hon åter vaknar, och denna preferens kan då också bli frustrerad om någon dödar henne i sovande tillstånd.

Om dessa slutsatser, (1)–(2), stämmer så ser vi att vad som gör att dödandet av personer antagligen normalt är mera allvarligt än dödandet av icke-personer i preferensutilitarismen är en sammanvägning av omständigheter och förhållanden, där förmågan hos personen att ha ett begrepp om sin framtid, även om den antagligen spelar den viktigaste rollen, kan göra så också på ett mera indirekt sätt. Det är inte alltid vad preferensen är *riktad mot* som är avgörande, utan snarare vad den har för styrka.

2. Utbytbareheten av personer

De skäl som finns mot att döda personer i preferensutilitarismen kan dock knappast bilda underlag för en rätt till liv för personer. Man kan t o m hävda att vi inte på något sätt lyckats visa att det är (moraliskt) allvarligt att döda personer enligt preferensutilitarismen; vad vi visat är bara att det är *allvarligare* än i den klassiska utilitarismen. För antag att vi kompenserar för den preferensfrustration som enligt preferensutilitarismen blir följden om en person som vill leva vidare dödas. En sådan kompensation kan ske på två sätt. Antingen genom att man försäkras sig om att preferenstillfredsställelsen på ett optimalt sätt ökar hos andra existerande personer och varelser på så sätt att totalsumman blir större än den skulle ha blivit om personen i fråga hade fått leva vidare. Här är det fråga om att de andra existenserna i slutändan kommer att tjäna på att personen dödas. Kompensation kan också ske genom att man försäkras sig om existensen av en ny varelse eller person som kommer att åtnjuta (vad man nu vill att det skall betyda) ett sådant mått av preferenstillfredsställelse att det uppväger förlusten av tillfredsställelse hos den person som dödas. Här är det fråga om att personen kommer att bytas ut och få en (eller flera) ersättare. Vilket sätt vi än tänker på, så är det uppenbart att det är andra som kompenseras av att personen dödas (fast det är inte utslutet att också tänka sig en tredje metod som består i att personen kompenseras innan hon dödas).

Trots att vi konstaterat att det normalt är värre att döda personer i preferensutilitarismen än i klassisk utilitarism, så finns det inget i det som vi hittills sagt som hindrar oss från att betrakta personer som

utbytbara även i preferensutilitarismen. Det går an att döda personer om man bara ordnar med ersättare för dem, och det är fortfarande bara mängden preferenstillfredsställelse som räknas, inte på något sätt vems denna tillfredsställelse är. Det förefaller alltså som om kritiken mot utilitarismen kvarstår. Även preferensutilitarismen har en alltför liberal syn på dödandet och det hjälper inte mycket att dödandet av personer i denna teori moraliskt har försvårats jämfört med klassisk utilitarism, så länge personer betraktas som utbytbara i teorin.

Det finns emellertid ett sätt för Singer att förhindra (åtminstone delar av) denna kritik. Singer ber oss att jämföra två olika grunduppfattningar om nyttomaximering som en utilitarist kan ha. Enligt "det totala synsättet" så gäller det "för oss att öka det totala måttet av välbehag (och minska det totala måttet av smärta) oavsett om detta görs genom att välbehaget hos existerande varelser ökas, eller genom att antalet existerande varelser ökas" (1990, s 85; för att i stället knyta synsättet till preferensutilitarismen kan man ersätta "välbehag" och "smärta" med "preferenstillfredsställelse" och "preferensfrustration"). Den andra uppfattningen, som Singer kallar för "det existens-fokuserande synsättet", "består i att man endast tar med i beräkningen de varelser som redan existerar före det beslut vi fattar eller åtminstone existerar oberoende av beslutet" (s 85). Nu gäller det endast för "det totala synsättet" att en varelse är utbytbar, eftersom det bara är där som det är tillåtet att kalkylera med de framtida varelser vilkas existens är beroende av våra beslut.

Detta betyder att om Singer vill undanröja konsekvensen att personer är utbytbara i preferensutilitarismen, så måste han tillämpa "det existens-fokuserande synsättet" på dem. Detta är också vad han gör (s 100), men samtidigt vill han tillämpa "det totala synsättet" på varelser som inte är personer, som alltså inte är rationella och självmedvetna. Anledningen till att han gör denna åtskillnad är, som jag uppfattar det, att det endast är personerna som kan sägas ha ett intresse av ett förbud mot utbytbarhet. Det är endast de som har ett personligt förhållande till sitt eget liv, vilket betyder att deras livsinnehåll inte kan betraktas i termer av utbytbar lycka eller preferenstillfredsställelse. Singer skriver: "Vi kan hålla med om att 'det totala synsättet' är tillämpligt när det gäller varelser som inte kan existera som individer som lever sina egna liv. I dessa fall är det tillrådligt att man endast tar hänsyn till maximeringen av lycka. Men

när det i stället handlar om självmedvetna varelser finns det mer än opersonliga kvantiteter av lycka att ta hänsyn till” (s 100).

För att testa följderna av denna uppdelning på olika synsätt, skall jag presentera några möjliga konfliktsituationer.

(1) *Existerande personer mot existerande icke-personer*. Om vi definierar en person som en varelse som är rationell och självmedveten, så är det uppenbart att det finns människor som inte är personer, t ex nyfödda och mentalt gravt retarderade. Dessutom, menar Singer (ss 95–6), finns det personer som inte är människor, t ex schimpanser, valar, delfiner och kanske t o m grisar. Vi behöver därför inte, om detta stämmer, gå utanför klassen av (icke-mänskliga) djur för att ställa personerna och icke-personerna mot varandra.

Låt oss anta att vi ansvarar för en djurpark med så pass begränsade resurser att vi måste välja mellan att behålla schimpansburen och påfågelsgården och alltså mellan att döda antingen schimpanserna eller påfåglarna. Vi tänker oss nu att de djur som finns i schimpansburen är personer medan de som finns i påfågelsgården är icke-personer. Vidare antar vi, väl medvetna om det vanskliga i dylika uträkningar, att schimpansernas sammantagna preferenstillfredsställelse är något lägre jämfört med påfåglarnas. Låt oss anta att det finns många flera påfåglar än schimpanser och att detta är huvudförklaringen till att deras sammanlagda preferenstillfredsställelse uppväger schimpansernas.

Vad skall vi nu göra? Det framgår inte av vad vi sagt om uppdelningen på olika synsätt, eftersom vi där bara fastställde vilket synsätt som skulle gälla för de respektive varelserna. Uppdelningen löste endast frågan om en konflikt mellan olika synsätt vad gäller en och samma typ av varelse. Vad som nu målas upp är en situation där vi, givet uppdelningen, måste välja mellan att antingen göra vad ”det totala synsättet” uppmanar oss att göra med icke-personerna eller vad ”det existens-fokuserande synsättet” säger att vi skall göra med personerna. Konflikten finns alltså i någon mening mellan de olika synsätten, eftersom vi tar ställning till ett synsätt i samma ögonblick som vi tar ställning till vilken typ av varelse som skall få fortsätta att leva.

Antag då att vi bestämmer oss för att rädda schimpanserna. Detta beslut kommer att bli svårt att försvara, eftersom vi i så fall kommer att välja en handling som resulterar i en mindre mängd nytta, alltså preferenstillfredsställelse, än det alternativ som står till vårt för-

fogande. Varför föredra det mindre optimala av två möjliga alternativ? En förklaring kunde vara att man ansluter sig till en syn på nyttan där mera än de rent kvantitativa aspekterna har en inverkan vid värderingsfrågor. Skillnaden i värde mellan vad schimpanserna får om de räddas och vad påfåglarna får skulle alltså bestå av något annat än den skillnad i värde som dessa objekt har *för subjekten själva*. Eftersom jag inte kan se någon anledning att tolka Singer i en sådan objektivistisk riktning, så skall jag anta att ett sådant försvar för beslutet är ohållbart, åtminstone för Singer (jfr s 65).

Men antag då i stället att vi väljer att rädda påfåglarna, med hänvisning till att det övergripande utilitaristiska målet att maximera preferenstillfredsställelsen kräver detta. Det blir, enligt denna tanke, den kvantitativa skillnaden i preferenstillfredsställelse som avgör vilket av synsätten som skall tillämpas. Eftersom utsikten till sådan tillfredsställelse är större för påfåglarna, så blir det dessa som bör räddas och eftersom de är icke-personer, så skall "det totala synsättet" tillämpas på dem. Nu är det emellertid troligt att detta ställningstagande kommer att dra på sig samma slag av kritik som den som ursprungligen var en av anledningarna till att göra uppdelningen mellan olika synsätt.

Den övergripande kritiken handlade om att utilitarismen tar alltför lätt på dödandet av personer. Men ligger det inte nära till hands att samma kritik även kommer att riktas mot idén att man i händelse av en konflikt bör föredra att tillgodose icke-personers intressen framför personers så snart de förras intressen har en kvantitativ övervikt (vars storlek inte har någon betydelse så länge som den bara är positiv). Det är sant att detta förhållande inte är det samma som att säga att personer är utbytbara, men väl, kan man mena, *eliminera*bara. Vi har inte sagt att personer kan ersättas av icke-personer i den meningen att vi dödar personer för att därmed bereda plats för framtida icke-personer, men vad vi har sagt är, att om det existerar en konflikt mellan samtida personer och icke-personer, så bör (under de förhållanden som beskrivits ovan) personerna elimineras till förmån för icke-personer. Och detta verkar inte vara en speciellt stark spärr mot att döda personer. Det här tycker jag visar att vårt exempel kan skapa ett dilemma för Singer: att rädda personerna framför icke-personerna förefaller vara partiskt, att göra tvärtom förefaller däremot att beröva personerna varje form av rätt till liv. Jag menar inte att Singer

någonsin har hävdat att personer har en rätt till liv i ordets fulla bemärkelse (jfr ss 80–3), men han menar att personer inte är ersättningsbara. Den retoriska frågan blir: varför skulle det vara värre att vara ersättningsbar än eliminerbar?

(2) *Existerande personer mot potentiella icke-personer.* Antag att vi modifierar exemplet i den föregående sektionen på så sätt att vi som ansvariga för en djurpark har att välja mellan att behålla schimpanserna eller att döda dem för att i stället använda de frigjorda resurserna till att skaffa ett fågelhus där man gör bedömningen att det kan "produceras" en större mängd preferenstillfredsställelse än i schimpansburen.

Låt oss även här först anta att vi väljer att behålla schimpanserna. Det kan då på samma sätt som i den förra sektionen tyckas vara ett utslag av partiskhet – vi är själva personer och vill därför gynna andra personer. Men låt oss i stället fråga hur stark denna partiskhet är, i betydelsen hur mycket nytta hos potentiella icke-personer som vi är beredda att offra för nyttan hos existerande personer. Om förtjänsten räknad i nytta blir tio gånger större om vi skaffar fågelhuset jämfört med om vi behåller schimpansburen, bör vi då fortfarande hålla fast vid beslutet att behålla schimpansburen? Och om så är fallet, hur ser den princip ut på vilken vi grundar ett sådant beslut? En tänkbar formulering i termer av "det totala synsättet" är:

(TS1) Maximera preferenstillfredsställelsen hos existerande och potentiella icke-personer endast i de fall där detta inte negativt påverkar preferenstillfredsställelsen hos existerande personer.

Vad denna formulering implicerar är att närhelst det uppkommer en konflikt mellan en existerande person och en existerande eller potentiell icke-person, så är det personens intressen som har företräde. Men TS1 måste sägas uttrycka en väldigt stark form av partiskhet, eftersom den ger vid handen att det skulle vara fel att frustrera varje slags intresse hos personen, alltså inte bara preferensen att leva utan också t ex en preferens för kroppslig njutning, till förmån för ett eller naturligtvis flera intressen hos icke-personer. Vad jag kan se blir det med TS1 inte bara rätt att döda existerande icke-personer om detta är enda sättet att förhindra den allra minsta olägenhet för existerande personer, det blir dessutom rätt att omöjliggöra den framtida existensen av alla icke-personer, t ex alla djurarter, om man samtidigt kan

visa att man därigenom gör den minsta lilla vinst för personerna.

Det är uppenbart att Singer inte ställer sig bakom en så pass kategorisk formulering som TS1. Han har själv sagt om sin uppdelning av synsätt som ett svar på problemet om dödandet i utilitarismen: "Det är inget riktigt utarbetat svar, eftersom det inte säger något om naturen hos det företräde vi ger till självmedvetna varelser. Skall det vara en lexikalisk prioritering, så att ingen förlust för en självmedveten varelse kan rättfärdigas genom skapandet av ett ytterligare antal lyckliga varelser? Eller finns det ett icke godtyckligt sätt att väga förluster för självmedvetna varelser mot skapandet av flera lyckliga varelser?" (1979, ss 152–3.) Eftersom Singer, även om han här tydligt visar att detta är viktiga frågor som måste besvaras, inte menar sig ha något svar på dem, så bör vi inte betrakta det som sägs här, om problemen i samband med uppdelningen av de två synsätten, som på något sätt ödesdigert. Men så länge som frågorna kvarstår obesvarade kan vi heller inte utan vidare acceptera Singers förslag.

Antag nu att vi väljer att skaffa ett fågelhus på bekostnad av de redan existerande personerna – man dödar schimpanserna för att i stället kunna skaffa sig ett stort antal icke-personer som totalt sett kommer att bidra med en större mängd preferenstillfredsställelse i världen än vad schimpanserna kan göra. I så fall kan man ansluta sig till följande formulering av "det totala synsättet":

(TS2) Maximera preferenstillfredsställelsen hos existerande och potentiella icke-personer i de fall där detta inte förhindrar realiserandet av en större mängd (jämfört med icke-personerna) preferenstillfredsställelse hos existerande personer.

Och, kunde man kanske tillägga, eftersom det sannolikt maximerar nyttan på det stora hela att vara så rättvis som möjligt, så bör vi nog också sträva efter jämn fördelning mellan de tillfällen då personerna och icke-personerna gynnas när mängderna av preferenstillfredsställelse är lika.

TS2 kommer först av allt, liksom fallet var ovan, att dra på sig den kritiken att den tar alltför lätt på värdet av en existerande person jämfört med värdet av en existerande icke-person. Redan här får formuleringen alltså kontroversiella följder. Men den är också kontroversiell i en kanske allvarligare bemärkelse. TS2 säger alltså att det är rätt att döda personer till förmån för potentiella icke-personer så

snart som vi har anledning att tro att det skulle maximera nyttan. Men detta skulle alltså betyda att de existerande personerna är *utbytbara* mot potentiella icke-personer. Hur skulle det vara möjligt att acceptera en sådan konsekvens när anledningen till att de två synsätten infördes var att omintetgöra personers utbytbarhet? Och inte borde det göra någon skillnad att det från början handlade om personer som ersattes av potentiella personer, medan det nu handlar om personer som ersätts av potentiella icke-personer. Om man har svårt att acceptera den första av dessa båda situationer, så borde man ha ännu svårare för att acceptera den andra.

Slutsatsen måste alltså bli, att ungefär samma sorts dilemma uppstår i samband med det här exemplet: risken är att antingen visa prov på partiskhet eller att avhända sig möjligheten att visa att utilitarismen trots allt kan ha förhållandevis starka spärrar mot att döda personer.

(3) *Existerande personer mot existerande personer.* Vad innebär "det existens-fokuserande synsättet" för personer? Antag att en grym diktator håller hundra personer i ett koncentrationsläger. Där inser vi att de kommer att svälta ihjäl om vi inte på något sätt oskadliggör diktatorn. Emellertid så är förhållandena sådana att enda sättet att göra detta tycks vara att döda honom. Vad skall vi göra? Att döda diktatorn för att rädda de hundra personerna och därmed se till att preferenstillfredsställelsen maximeras innebär att vi betraktar diktatorn såsom varande eliminerbar – han måste offras för att det större antalet människor skall kunna räddas. Och något annat alternativ tycks inte vara möjligt. Att avstå från att döda diktatorn skulle betyda att man lät de hundra personerna i koncentrationslägret dö. Och detta, menar Singer, är inte i sig bättre än om man själv hade dödat dem; han omfattar sålunda "slutsatsen att det inte finns någon *intrinsic* skillnad mellan att döda och att låta dö" (1990, s 145). Så om vi bortser från allt sådant som på indirekta grunder ger distinktionen en moralisk relevans (t ex den omständigheten att det normalt sett är svårare att avstå från att låta folk dö jämfört med att avstå från att döda dem) så tycks Singers åsikt vara att vi bör döda diktatorn.

Men om vi accepterar att personer under dessa omständigheter är eliminerbara, dvs när de har ett ont uppsåt som är livsfarligt för andra personer, vad skall vi då säga om ett fall där förhållandena för en grupp personer är sådana att den totala preferenstillfredsställelsen

skulle öka om gruppens storlek reducerades något? Detta beror varken på några onda avsikter eller på att någons beteende i den stora gruppen är livshotande för någon annan; ingen står direkt i vägen för någon annans lycka, men det från nyttomaximeringens synvinkel optimala antalet människor är alltså något lägre än antalet människor i den ursprungliga gruppen. Bör vi också här eliminera folk till förmån för den totala mängden preferenstillfredsställelse? Ja, det tycks i alla fall inte som om "det existens-fokuserande synsättet" hindrar något sådant, och det betyder, återigen, att uppdelningen mellan de båda synsätten tycks vara ett klenkt verktyg om vi vill förhindra moraliskt sanktionerat dödande av personer (vilket också R G Frey har påpekat, 1983, s 163). Och den retoriska frågan blir om det inte är något konstigt med en teori som vill förhindra att personer ersätts med framtida personer, men godkänner att de elimineras för att därmed åstadkomma förhöjd tillfredsställelse hos sina samtida. Det finns ett spänningsförhållande här, även om det inte rör sig om direkt inkonsekvens.

Låt mig nu avsluta med att diskutera villkoren för utbytbarhet och elimination i preferensutilitarismen, bortsett från uppdelningen på synsätt. Även dessa villkor måste förstås spegla det förhållande som vi redan tidigare noterat, nämligen att dödandet av en person som vill fortsätta leva är något direkt ont i preferensutilitarismen, men inte i den klassiska utilitarismen.

Vi kan se på ett förenklat räkneexempel som ändå illustrerar skillnaden. Antag att mängden framtida nytta i en persons liv motsvaras av siffran 10. Denna summa inbegriper då också den *tillfredsställda* preferensen att leva. Låt oss säga att halva totalsumman av nytta kommer från denna preferens. Om en sådan person dödas, så kommer 5 enheter nytta (från andra preferenser än livsintresset) att försvinna. Om nu livsintresset fungerat på samma sätt som dessa andra preferenser skulle räkneoperationen avslutas genom att vi drog av ytterligare 5 enheter nytta (för livsintresset) och kom fram till summan 0. Men i så fall skulle vi behandla dödandet uteslutande som ett berövande av något framtida gott (preferenstillfredsställelse) och inte dessutom som ett tillfogande av något ont (preferensfrustration). För preferensutilitaristen fullbordas räkneoperationen först när vi medräknat -5 enheter från den frustrerade preferensen att leva vidare. Dödandet betyder alltså både en förlust av något framtida gott samt ett till-

fogande av något ont, även om vi enbart ser till livsintresset. Slutsumman framtida nytta för personen i fråga om hon dödas måste därför bli negativ, nämligen -5 , eftersom den blir 0 bara om vi betraktar det frustrerade livsintresset som icke-realiserandet av något gott (vilket man alltså gör i klassisk utilitarism).

Det räcker således inte att ersätta en person med en annan person som har samma nyttopotential (10) som den första personen ($-5+10$ blir bara 5, vilket alltså blir en lägre nivå än den ursprungliga), utan den framtida personen måste ha väsentligt *bättre* utsikter för att bytet skall gå jämnt ut.

Samma sak gäller för ett möjligt fall av elimination. Antag att den framtida nyttan för vardera existerande personerna *A*, *B* och *C* är 10 enheter. Deras sammanlagda nytta är således 30 enheter. Antag nu att om *A* dödades så skulle både *B*'s och *C*'s nytta höjas från 10 till 15, alltså till 30 sammanlagt. Detta skulle emellertid inte räcka för att eliminera *A*, eftersom dödandet av honom också innebär en negativ nyttomängd (om ett livsintresse frustreras) som också måste kompenseras för. För att uppväga dödandet av *A* således, så måste den sammanlagda extra nyttan för *B* och *C* vara väsentligt högre än *A*'s ursprungliga nyttopotential, dvs den nytta som skulle komma *A* till del om han inte hade dödats.

Slutsatsen av detta är att även om både utbytbarhet och eliminerbarhet skulle gälla för personer i preferensutilitarismen, så ställer ändå denna variant av utilitarism hårdare krav på de situationer där det skulle kunna vara moraliskt försvarbart (eller moralisk plikt) att praktisera dessa ting än vad klassisk utilitarism gör.

Litteratur

FREY, R G: *Rights, Killing, and Suffering*, Blackwell, Oxford, 1983.

SINGER, PETER: *Praktisk etik*, Thales, Stockholm, 1990 (övers Jonas Josefsson).

SINGER, PETER: "Killing Humans and Killing Animals" i *Inquiry*, vol 22, nr 1–2, ss 145–56, 1979.